

ปัจจัยที่สนับสนุนการรวบรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
กรณีศึกษาชุมชนวัดช่างตาครุ้สย่านกุฎีจีน กรุงเทพมหานคร
Factors Supporting the Collection of Local History:
A Case Study of the Santa Cruz (Gudichin)
Community in Bangkok

พอฤทัย นิลประพัฒน์ / Phoruethai Nilprapat¹

Received: Feb. 27, 2023 Revised: Apr. 25, 2023 Accepted: May 30, 2023

บทคัดย่อ

ชุมชนวัดช่างตาครุ้สย่านกุฎีจีน กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนชาวตะวันตกในประเทศไทยที่ยังคงสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมและมีประวัติศาสตร์ความสืบเนื่องของชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสอย่างชัดเจน บทความวิชาการฉบับนี้จึงมีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนวัดช่างตาครุ้สสามารถรวบรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนได้ จนกระทั่งสามารถนำเสนอองค์ความรู้จัดงานสัมมนาทางวิชาการ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างไทย-โปรตุเกส ครบรอบ 500 ปี เมื่อ พ.ศ. 2554 และก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ภายในชุมชนขึ้นใน พ.ศ. 2558

ผู้วิจัยได้รวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือ ตั้งประเด็นหัวข้อในพื้นที่ศึกษา จากนั้นรวบรวมข้อมูลหลักฐานทั้งจากเอกสารชั้นต้น คือ เอกสารจากหอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑล เอกสารจากชุมชนและครอบครัวเก่าแก่ชาวโปรตุเกส เอกสารชั้นรอง ได้แก่ ผลงานจากห้องสมุดของมหาวิทยาลัย หนังสือ

¹กองวิชาประวัติศาสตร์ ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

¹Department of History Academic Division, Chulachomklat Royal Military Academy

และเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งศึกษาจากการสัมภาษณ์ครอบครัวและสำรวจภาคสนามภายในชุมชนวัดซางตาครู้ส

จากการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนวัดซางตาครู้สสามารถเกิดขึ้นได้ เนื่องจากปัจจัยแรก มีตัวแทนของครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ขั้นต้นและชั้นรองจากครอบครัวประสาทร ครอบครัวมณีประสิทธิ์ ครอบครัวเจริญสุข และครอบครัวสิงหัตต์ ปัจจัยที่สอง บทบาทของหน่วยงานที่สนับสนุนในการรวบรวมหลักฐาน คือ บทบาทของผู้นำทางศาสนาคิสต์นิกายโรมันคาทอลิกที่รวบรวมหลักฐานสำคัญ คือ แผนที่และเอกสารของชุมชนวัดซางตาครู้ส รวมถึงนักวิชาการและหน่วยงานสำคัญต่าง ๆ ที่ร่วมศึกษาและผลิตผลงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัดซางตาครู้สอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งชุมชนวัดซางตาครู้สสามารถเป็นชุมชนตัวอย่างที่มีการบันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนตนเองอย่างเป็นระบบ พร้อมให้ผู้สนใจเข้าไปศึกษาและรวบรวมข้อมูลในชุมชนสืบไป

คำสำคัญ : การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ชุมชนวัดซางตาครู้ส ชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส

Abstract

The Santa Cruz (Gudichin) Community in Bangkok is a European-descent community where many members claim descent from Portuguese settlers, as expressed through their historical accounts and cultural heritage. This article aims to study the factors that contribute to the successful collection of local history in the Santa Cruz (Gudichin) Community to the extent that this knowledge could be coherently presented and lead to events such as seminars held to celebrate the 500th Anniversary of Thai-Portuguese relations in 2011 and the establishment of a community museum in 2015.

The researcher gathered historical evidence, which was analyzed through the historical method. The materials included primary sources, such as archival documents from the Bangkok Archdiocese and documents from members of the community and old Portuguese-descent families. Secondary sources used included academic works from university libraries, books, and other related documents. Interviews with community members and field work were also conducted in the Santa Cruz (Gudichin) Community.

The research found that the collection of the local history of the Santa Cruz (Gudichin) Community was enabled by two factors. The first factor was the existence and willingness of representatives from the Thai-Portuguese members of the community to give information regarding the community's history. This information was also verified by primary and secondary historical evidence, particularly from the Prasartporn, Maneeprasit, Charoensuk, and Singhatat families. The second factor was the role of various agencies in helping to compile the historical evidence, including the Roman Catholic clergy, who gathered and preserved the maps and documents regarding the Santa Cruz (Gudichin) Community, together with academics and other agencies who used these and other materials for further studies. Consequently, due to the work of these groups, the Santa Cruz (Gudichin) Community became a model community for the recording, compilation, and presentation of local history to those within the community, as well as interested outsiders.

Keywords : Local History, Santa Cruz Community, Thai-Portuguese

บทนำ

ชุมชนวัดข้างตาคูร์สุยานกุฎีจีน กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนแห่งหนึ่งในประเทศไทยที่น่าสนใจ ชุมชนแห่งนี้มีความสืบเนื่องของชุมชนมาอย่างยาวนาน พัฒนาการของชุมชนมีความสัมพันธ์ทั้งในระดับประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์โลก การศึกษาชุมชนแห่งนี้หรือการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจพัฒนาการของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงจากทั้งปัจจัยภายในชุมชนและปัจจัยภายนอก ชุมชนวัดข้างตาคูร์สุยานถือเป็นชุมชนตัวอย่างอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทยที่มีการบันทึกและรวบรวมหลักฐานของชุมชนได้เป็นอย่างดี ทั้งในระดับผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา และสมาชิกในชุมชนที่สามารถให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนได้ด้วยมีเอกสารประวัติความเป็นมาของชุมชน เอกสารสำคัญทางราชการของครอบครัวที่ลูกหลานได้เก็บไว้ รวมถึงปราชญ์ชุมชนสามารถให้รายละเอียดในลักษณะของประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าได้ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน คือพิพิธภัณฑสถานกุฎีจีน ก่อตั้งขึ้นโดยคุณนาวิณี พงศ์ไทย เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลชุมชนชาวสยาม-โปรตุเกส ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงปัจจุบัน นับเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา ศาสนาและประวัติศาสตร์ของชุมชน บทความนี้จึงมีความมุ่งหมายเสนอปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้ชุมชนวัดข้างตาคูร์สุยานสามารถรวบรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนวัดข้างตาคูร์สุยานสามารถรวบรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนได้

นิยามศัพท์

ข้างตาคูร์สุ (Santa Cruz) เป็นภาษาโปรตุเกส แปลว่า “ไม้กางเขนศักดิ์สิทธิ์” เพื่อระลึกถึงวันที่ก่อตั้งชุมชน คือ วันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2312

(ค.ศ. 1769) ซึ่งตรงกับวันฉลองเกิดหุ่นไม้กางเขน 14 กันยายนของทุกปี (อนุรัตน์ ณ สงขลา, 2539, น.39)

กูฎิจิน (Gudichin) เป็นคำเรียกย่านชุมชนที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับยุคกรุงเก่า เนื่องจากคำว่า “กูฎิจิน” หรือ “กะตี” เป็นคำเก่าใช้เรียกอาคารหรือศาสนสถานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้สถานที่ของชุมชนตั้งอยู่ใกล้กับศาลเจ้าจีน จึงอาจเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวจีนมาก่อน ตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตามคำวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชว่า ขณะเดียวกันมีการเรียกชุมชนมุสลิมในบริเวณใกล้เคียงว่าชุมชนกูฎิจาว และชุมชนกูฎิจารีญาศน์ โดยใช้คำว่า “กูฎิจิน” เริ่มต้นเช่นกัน (วีระพันธุ์ ชินวัตร, 2554, น.13-14)

ย่านกูฎิจิน หมายถึง บริเวณชุมชนเก่าแก่สมัยอยุธยา ต่อมาเมื่อกรุงธนบุรีได้รับการสถาปนาเป็นราชธานี ย่านนี้ก็กลายเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา ปรากฏหลักฐานที่สำคัญ คือ ศาสนสถานทั้งของชาวยุโรป ชาวจีน ชาวโปรตุเกส และชาวมุสลิม อาณาเขตย่านกูฎิจินในปัจจุบันอยู่ในพื้นที่แขวงวัดกัลยาณ์ และแขวงหิรัญรูจี เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร (พิชณู บางเขียว และคณะ, 2550, น.34)

ชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส หมายถึง บุคคลที่มีสัญชาติไทยตามกฎหมายและในทางวัฒนธรรม มีความสำคัญว่าเป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวโปรตุเกสตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย มีผู้สืบตระกูล มีการรับรู้ของกลุ่มครอบครัวในพื้นที่ด้วยคติความเชื่อ วิถีชีวิต จารีตประเพณีคล้ายคลึงกัน จนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 1 วัดซางตาครู้ส
(ที่มา : พอฤทัย อดใจ, 2557)

ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนวัดซางตาครู้สสามารถรวบรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้

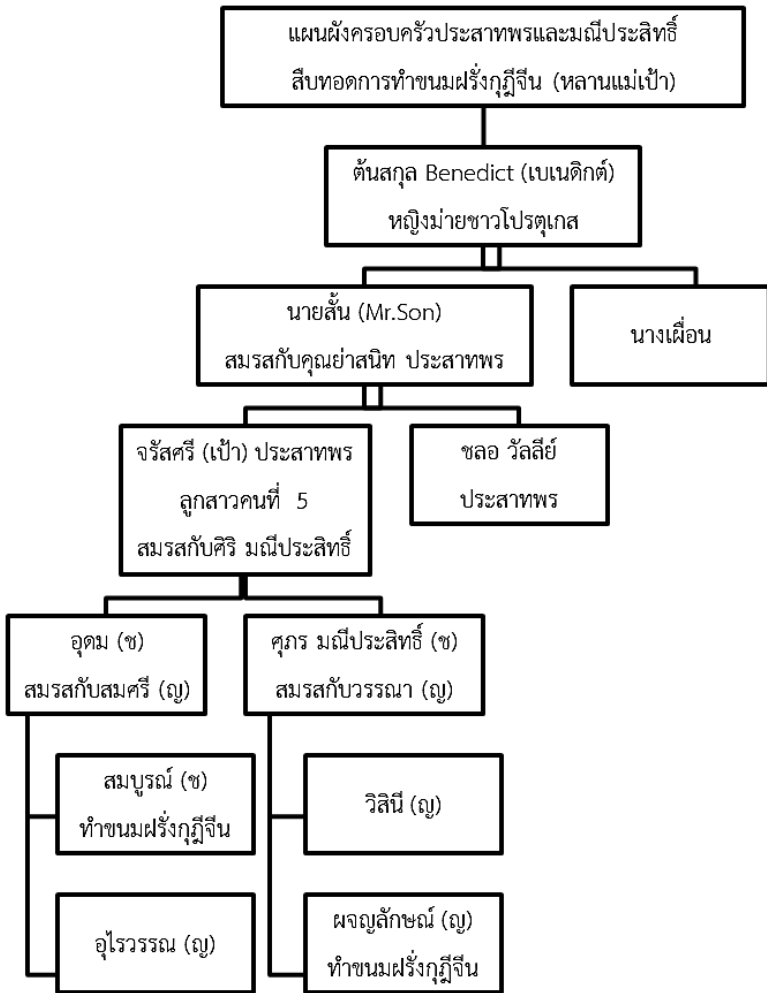
1. ตัวแทนของครอบครัวเก่าแก่ที่บ้านทีกประวัติครอบครัวนำไปสู่การรวบรวมประวัติชุมชน

จากประสบการณ์ของผู้ศึกษาที่ลงพื้นที่สัมภาษณ์ครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสในชุมชนวัดซางตาครู้สช่วงปี พ.ศ. 2556 - 2557 พบครอบครัวที่มีสำเนาว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวโปรตุเกส (ออร์สรา สายบัว, 2548, น.131) และได้รวบรวมองค์ความรู้และหลักฐานสำคัญที่เกี่ยวกับชุมชนวัดซางตาครู้ส ในบทความนี้ขอนำเสนอข้อมูลจาก 3 ครอบครัว ดังนี้

1.1 ครอบครัวประสาทพร ครอบครัวมณีประสิทธิ์ (ถ่ายทอดวิธีการทำขนมฝรั่งกุฎีจีน)

ครอบครัวประสาทพร มีความเข้าใจว่าสกุลเดิมของตนมีความหมายในภาษาโปรตุเกสที่สอดคล้องกับภาษาอังกฤษว่า เบนดิกต์ (Benedict) หมายถึง การอวยพร ส่วนสกุลมณีประสิทธิ์ เป็นนามสกุลคนไทยของคุณศิริ มณีประสิทธิ์ ผู้สมรสกับคุณจรัสศรี ประสาทพร จึงมีการเปลี่ยนแปลง

นามสกุลตามฝ่ายชาย ดังนั้น ผู้สืบทอดจากสกุลประสาทรและมณีประสิทธิ์ ในยุคหลังจึงมีความสัมพันธ์สืบเนื่องกับครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส ผู้สืบทอดที่สำคัญของครอบครัวนี้ คือ นาวาตรีพันต์ศักดิ์ ประสาทพร (2556) ผู้ได้รับรู้ความเป็นชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส เมื่อลงประวัติครอบครัวก่อนรับราชการทหาร พบว่าคุณปู่สัน (Son) ระบุประวัติว่าเป็นชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส คุณปู่สันเป็นบุตรชายของคุณนายเบเนดิกต์ หญิงมายชาวโปรตุเกส จากการสัมภาษณ์นาวาตรีพันต์ศักดิ์ ประสาทพร สามารถบันทึกแผนผังครอบครัว ประสาทพร และพบว่าครอบครัวนี้มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดการทำขนมฝรั่งกุฎีจีน ซึ่งเป็นขนมเชิงสัญลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนแสดงให้เห็นถึงความผูกพัน และการรับวัฒนธรรมด้านอาหารจากวัฒนธรรมโปรตุเกส ดังแผนผังครอบครัวต่อไปนี้

ภาพที่ 2 แผนผังครอบครัวคุณผจญลักษณ์ คุณวิสินี มณีประสิทธิ์
และคุณสมบุรณ์ มณีประสิทธิ์ ครอบครัวทำขนมฝรั่งกุ๊จิ้น
(ร้านหลานแม่เป่า) โดยสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีเชื้อสายโปรตุเกส
(ที่มา : พันธุ์ศักดิ์ ประสาทพร, 2556)

แผนผังครอบครัวดังกล่าวที่เรียบเรียงจากการสัมภาษณ์นาวาตรี พันธุ์ศักดิ์ ประสาทพร แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสจากการสมรส และการถ่ายทอดองค์ความรู้การทำขนมฝรั่งเศสจากคุณจรัสศรี (ป้าเป้า) จนถึงรุ่นหลาน คือ คุณผจญลักษณ์ และคุณวิลินี มณีประสิทธิ์ ปัจจุบันได้ผลิตขนมฝรั่งเศสจำหน่ายทั่วไปในชื่อร้านหลานแม่เป้า ตั้งอยู่ด้านหลังวัดช่างตาครุส มีความสำคัญว่าได้รับการสืบทอดการทำขนมมาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นชาวโปรตุเกส แม่เป้าได้สมรสกับคุณศิริ มณีประสิทธิ์ และสืบทอดการทำขนมให้กับรุ่นลูก และขณะนี้ก็ถ่ายทอดให้กับรุ่นหลาน คือ คุณผจญลักษณ์และคุณวิลินี มณีประสิทธิ์ การผลิตขนมยังเป็นสูตรดั้งเดิม คือ ใช้เตาถ่านในการอบขนม มรดกทางวัฒนธรรมที่ครอบครัวนี้มอบให้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นชุมชนวัดช่างตาครุส คือ องค์ความรู้สำหรับการทำขนมฝรั่งเศส ซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ แสดงให้เห็นถึงการสืบเนื่องของชุมชนชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส

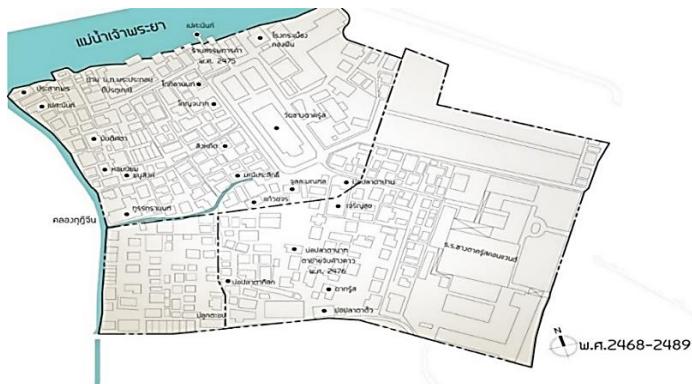
1.2 ครอบครัวเจริญสุข (ถ่ายทอดความรู้ทางด้านการแพทย์แผนโบราณ)

ครอบครัวเจริญสุขเป็นครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสที่มีการรับรู้ว่ามีเชื้อสายมาจากกัปตันฟิลิปเป้ ชาวโปรตุเกส และมีผู้สืบทอดในรุ่นหนึ่งเป็นคุณหมอแผนโบราณที่มีบทบาทสำคัญต่อคนในชุมชนวัดช่างตาครุส คือ คุณหมออรุณ เจริญสุข ท่านได้รับการถ่ายทอดวิทยาการทางด้านการแพทย์ในรุ่นหลานศิษย์ของหมอบรัดเลย์ (ณรงค์ชัย เจริญสุข, 2557) คุณหมออรุณเป็นที่เคารพของคนในชุมชน เนื่องจากท่านเป็นนายแพทย์ให้การรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดี มีความสามารถพิเศษในการปลูกฝีและสนใจความรู้เกี่ยวกับพืชสมุนไพรของโปรตุเกส คือ ต้นอะหฺรูด (Arruda) มีสรรพคุณสามารถบรรเทาอาการท้องเสียได้ โดยนำใบอะหฺรูดมากลั่นเป็นยาน้ำ การรับรู้ความเป็นชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสของครอบครัวนี้ ผ่านการเล่าสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษของคุณณรงค์ชัย เจริญสุข (ชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส) ภายหลังจากที่คุณหมอ

อรุณ เจริญสุข เสียชีวิต อาจารย์บำรุง เจริญสุข ได้จัดตั้งโรงเรียนแสงอรุณ² ขึ้นในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างประโยชน์ต่อชุมชน ผลิตเยาวชนของชาติให้เป็นผู้รอบรู้ในศาสตร์สาขาวิชาการต่าง ๆ และน้อมนำหลักการคำสอนทางพระคริสต์ศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต (อนุรัตน์ ณ สงขลา, 2539, น.119)

ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2556 - 2557 ที่ผู้ศึกษาลงพื้นที่เก็บข้อมูลภายในชุมชน คุณณรงค์ชัย เจริญสุข ถือเป็นปราชญ์ชุมชนสำคัญที่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนวัดข้างตาคูร์สถาน นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้สำคัญของชุมชนให้แก่คุณอรุณีย์ โยธาพิทักษ์ (บุตรสาว) และคุณอรุณีย์ ได้รับเชิญเป็นวิทยากรหัวข้อ “วัดข้างตาคูร์สถาน” ในงานสัมมนาวิชาการเรื่องสายสัมพันธ์ 500 ปี มิตรไมตรีไทย-โปรตุเกส ระหว่างวันที่ 19 - 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2554 จัดขึ้นโดยกรมศิลปากรกระทรวงวัฒนธรรม และสถานเอกอัครราชทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทย ณ โรงแรมตรัง กรุงเทพฯ (อรุณี โยธาพิทักษ์, 2554) ทั้งนี้องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนและประวัติครอบครัว เจริญสุข จึงยังคงมีการถ่ายทอดให้สมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะด้านการตั้งถิ่นฐานของครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสและการใช้พื้นที่ภายในชุมชน

² ชื่อโรงเรียนแสงอรุณมาจากชื่อของคุณย่าแสง และคุณหมอรุณ เจริญสุข

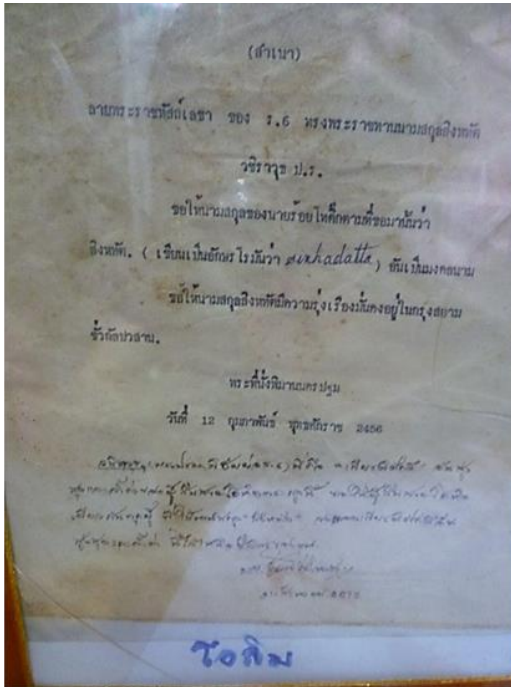

ภาพที่ 3 แผนที่ชุมชนวัดช่างตากุ้งี่ในช่วง พ.ศ. 2468 - 2489
 ในสมัยช่วงรัชกาลที่ 7 - 8 แสดงพื้นที่ตั้งของชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส
 ในชุมชนวัดช่างตากุ้งี่
 (ที่มา : พงศทัตย์ อดใจ, 2557)

1.3 ครอบครัวสิงหัต (ถ่ายทอดความรู้ทางด้านดนตรี)

ครอบครัวสิงหัต มีความเข้าใจว่าสกุลเดิมของตนมาจากภาษาโปรตุเกสว่า โอลิม แปลว่า สิงห์ ผู้แทนคนสำคัญที่ถ่ายทอดและให้ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว คือ คุณปฎิภาณ สุวรรณศิริ (สิงหัต) ผู้ที่รับรู้ความเป็นชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสผ่านการลงชื่อในบัญชีศีลล้างบาป บุคคลสำคัญของสกุลนี้ คือ พันตรีหลวงพิศกดิ์ ศัลยกิจ (สิงหัต) เป็นบุคคลผู้ที่ได้รับพระราชทานนามสกุลในสมัยรัชกาลที่ 6 (ปฎิภาณ สุวรรณศิริ, 2557) ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจต่อบุคคลผู้ใช้นามสกุล สิงหัต อันหมายถึง สิงห์ผู้ได้รับพระราชทาน (ทัต หมายถึง ผู้รับ หรือ ผู้ที่ถูกให้) ครอบครัวนี้ถือว่ามีบทบาทสำคัญในด้านดนตรี คือ คุณสวัสดิ์ (ก้อย) สิงหัต และคุณปฎิภาณ สุวรรณศิริ (สิงหัต) คือ ผู้มีความสามารถในการตีระฆังการีย์อง (Le Carillon)³ ได้เพียงสองคนภายในชุมชนวัดช่างตากุ้งี่

³ ระฆังชุด 16 ใบ บนระฆังใบใหญ่มีการจารึกปีว่า “A.D.1966” (พ.ศ. 2509) ซึ่งเป็นช่วงปีแห่งการฉลองวัดครบรอบ 50 ปี

ภาพที่ 4 เอกสารพระราชทานนามสกุลสิงห์หัต
(สกุลเดิม เป็นภาษาโปรตุเกส ว่า โอลิม)
ในสมัยรัชกาลที่ 6 วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2456
(ที่มา : พอดุทัย อดใจ, 2557)

ระฆังการีย่องได้นำมาบรรเลงที่วัดฆาตาคำครุ์สพร้อม ๆ กับการสร้างวัดฆาตาคำครุ์สหลังที่สามในช่วงปี พ.ศ. 2459 (ค.ศ. 1916) องค์ความรู้ด้านการตีระฆังการีย่องได้ถ่ายทอดภายในครอบครัวสิงห์หัตช่วงของคุณสวัสดิ์สิงห์หัต และคุณปฎิภาณ สุวรรณศิริ (สิงห์หัต) แสดงให้เห็นว่าครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสในชุมชนวัดฆาตาคำครุ์มีความผูกพันกับดนตรี และทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นถึงวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนวัดฆาตาคำครุ์ที่มีความผูกพันและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก โดยมีศาสนสถานสำคัญ คือ วัดฆาตาคำครุ์ เป็นศูนย์รวมใจของสมาชิกในชุมชน

**ภาพที่ 5 คุณปฎิภาณ สุวรรณศิริ (สิงห์หัต) กำลังบรรเลงเพลง
พระราชานิพนธ์ยามเย็นด้วยเครื่องดนตรีระฆังการียิ่งเก่าแก่
ที่ตั้งบนโดมยอดสุดของวัดช่างตาครूस์ อายุประมาณเท่ากับอายุโบสถ์
หลังที่สาม พ.ศ. 2459 - 2566 (107ปี)
(ที่มา : พงุทัย อดใจ, 2557)**

2. บทบาทของหน่วยงานที่สนับสนุนในการรวบรวมประวัติชุมชน

ปัจจัยแรก ผู้ศึกษาได้นำเสนอว่าประวัติของชุมชนวัดช่างตาครूस์สามารถเรียบเรียงขึ้นได้ เนื่องจากมีตัวแทนของครอบครัวที่บันทึก ถ่ายทอดรวบรวมหลักฐานของครอบครัวตนเอง ปัจจัยที่สอง ผู้ศึกษาขอเสนอหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญต่อการรวบรวมองค์ความรู้ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ คือ บทบาทผู้นำทางศาสนา (วัดช่างตาครूस์) และหน่วยงานภายนอกที่สนับสนุนการศึกษาประวัติชุมชน

2.1 บทบาทของผู้นำทางศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก

ชุมชนวัดช่างตาครूस์ นับว่าเป็นชุมชนที่มีลักษณะพิเศษประการหนึ่ง คือ เป็นชุมชนชาวคริสต์ที่มีความสืบเนื่องของการก่อตั้งชุมชนตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี เป็นชุมชนที่ถือกำเนิดโดยมีศาสนาคริสต์เป็นศูนย์กลางของชุมชน ศาสนสถานหลังแรกและชุมชนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกัน แม้ในปัจจุบันจะมีครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสแยกย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานภายนอกชุมชนเป็นอันมาก เนื่องจากความคับแคบของพื้นที่ แต่ยังมีหลายครอบครัวที่ยังคงอาศัยอยู่ในพื้นที่และมีความภาคภูมิใจในความเป็นเชื้อสายโปรตุเกส สะท้อนผ่าน

การประดับตกแต่งบ้านโดยใช้ศิลปะกระเบื้องเคลือบ ซึ่งเป็นศิลปะสำคัญใน
โปรตุเกสช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ที่มีการใช้กระเบื้องเคลือบในการตกแต่ง
สถานที่สำคัญ ๆ ของโปรตุเกส เช่น พระราชวังแห่งชาติ เป็นต้น ความภาคภูมิใจ
และหลักฐานสำคัญที่เกิดขึ้นในชุมชนวัดฆางตาครู้สส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก
การรวบรวมถ่ายทอดความรู้ของผู้นำทางศาสนา การจัดทำบันทึกในชุมชน
กระบวนการรักษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในชุมชน ตลอดจนการเผยแพร่
ชุดหลักฐานอย่างเป็นระบบ ล้วนเป็นกลไกสำคัญที่สนับสนุนให้ประวัติศาสตร์
ชุมชนวัดฆางตาครู้สสามารถเรียบเรียงได้ ในที่นี้ผู้ศึกษาขอยกตัวอย่างหลักฐาน
ชั้นต้นสำคัญ คือ หนังสือคำสอนคริสต์ตัง “Khamson Christang” ภาคต้น
จัดพิมพ์โดยพระสังฆราชการ์โนลตีในสมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2339 (ค.ศ. 1796)
ที่แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจของบาทหลวงในการเผยแพร่ศาสนา และแผนที่
ชุมชนวัดฆางตาครู้สที่จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2453 ช่วงที่คุณพ่อกุเลียลโม กิ้น
ตาครู้ส ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดฆางตาครู้ส จากหอบจดหมายเหตุอัคร
สังฆมณฑล ซึ่งเป็นหน่วยงานสำคัญในการรวบรวมเอกสารสำคัญของชุมชน
นอกจากหลักฐานชั้นต้นของชุมชนแล้ว วัดฆางตาครู้สยังสนับสนุนจัดทำเอกสาร
หลักฐานชั้นรองที่รวบรวมความรู้ด้านต่าง ๆ ของชุมชนวัดฆางตาครู้สผ่าน
หนังสือ 80 ปี วัดฆางตาครู้ส และหนังสือวัดฆางตาครู้ส วัดกุฎีจีน ค.ศ. 1769
(อนูรัตน์ ณ สงขลา, 2542) ซึ่งหนังสือสำคัญของชุมชนดังกล่าวได้รวบรวม
ประวัติความเป็นมาของชุมชนผ่านทางเนื้อหาที่พระศาสนจักรได้เรียบเรียงไว้
คือ หนังสือประวัติพระศาสนจักรคาทอลิกไทย, หนังสือ 25 ปี ไทย-วาติกัน,
สมุดบันทึกของวัด และจากคำให้สัมภาษณ์ผู้อาวุโสของวัดฆางตาครู้ส เป็นต้น

ภาพที่ 6 หนังสือคำสอนคริสต์ “Khamson Christang”
และแผนที่ชุมชนวัดชางตาครู้ส ปี พ.ศ. 2453
สมัยพระสังฆราช เรอเน มารี โยเซฟ แปร์รอส พระสังฆราชแห่งโซอารา
(ที่มา : หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑล, 1945)

2.2 นักวิชาการและหน่วยงานสำคัญต่าง ๆ ที่ร่วมศึกษาและผลิตผลงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน

นอกจากบทบาทของผู้นำทางศาสนา (วัดชางตาครู้ส) ที่สนับสนุนและรวบรวมองค์ความรู้ภายในชุมชนแล้ว ยังปรากฏว่ามีผลงานของนักวิชาการและหน่วยงานสำคัญต่าง ๆ ที่ร่วมนำเสนอผลงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัดชางตาครู้ส ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ผลงานของเรืองศิลป์ หนูแก้ว (2546) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดชางตาครู้สในสมัยธนบุรี โดยใช้หลักฐานจากบันทึกประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 9 ภาคที่ 39

ผลงานของมาริสา เกสรกุล (2539) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการรับราชการด้านการเป็นล่ามแปลภาษาโปรตุเกสของสมาชิกชุมชนวัดชางตาครู้สในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ โดยใช้หลักฐานจากบันทึกประชุมพงศาวดารภาคที่ 55 ว่าด้วยอังกฤษเข้ามาทำสัญญากับไทย

ผลงานของปรีดี พิศภูมิวิถี (2553) ได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดช่างตากรู้สตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานในสมัยธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์ โดยศึกษาจากหลักฐานชั้นต้นและชั้นรองที่สำคัญ เช่น พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ บันทึกของบาทหลวง Manuel Teixeira และแดนปีช บริดลีย์ ในหนังสือจดหมายเหตุ The Bangkok Recorder เล่ม 1 เป็นต้น

ผลงานของยุวดี วัชรางกูร (2554) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของชาวโปรตุเกสในบริเวณชุมชนวัดช่างตากรู้ส โดยรวบรวมข้อมูลจากนักประวัติศาสตร์ชาวไทยและชาวโปรตุเกสที่ศึกษาความเป็นมาของชุมชนโดยอ้างอิงจากหลักฐานชั้นต้น เช่น เอกสารอัก-ของ-ตุ (หนึ่งปีหลังจากเสียกรุง) ที่ระบุว่าพระเจ้าตากสินพระราชทานที่ดินให้ชาวโปรตุเกสและลูกหลานสมุดไทยดำจากหอสมุดแห่งชาติประเทศไทยที่ระบுகความสัมพันธ์สยาม-โปรตุเกสในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 เป็นต้น

ผลงานของวีระพันธุ์ ชินวัตร (2554) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดช่างตากรู้สโดยสังเขป ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีจนถึงช่วงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ประวัติความเป็นมาของสถานที่สำคัญในละแวกชุมชน รวมถึงกิจกรรม เทศกาล และงานประเพณี โดยเรียบเรียงจากรายงานการศึกษาองค์ความรู้และแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ย่านกุ๊กจีน และพื้นที่ที่เกี่ยวข้องในเขตธนบุรี โดยสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

ผลงานของไกรฤกษ์ นานา (2553) เรื่อง “500 ปี สายสัมพันธ์สองแผ่นดิน ไทย-โปรตุเกส” จัดทำขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสการครบรอบ 500 ปี แห่งความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศ ซึ่งเวียนมาบรรจบในปี พ.ศ. 2554 หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมหลักฐานต่าง ๆ ทั้งเอกสารทางประวัติศาสตร์จากทั้งสองประเทศ บันทึกการเดินทางของชาวโปรตุเกส บทหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับชุมชนไทยเชื้อสายโปรตุเกสในปัจจุบัน

ผลงานของ Edward Van Roy (2011) เรื่อง The Portuguese communities in Bangkok in modern times ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังของการก่อตั้งชุมชนวัดขวางตากุ้งี่ ตั้งแต่ระยะแรกจนถึงยุคต้นรัตนโกสินทร์ โดยสังเขป บรรยายถึงพื้นที่ย่านการค้าและเศรษฐกิจของชุมชนในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ รวมถึงบุคคลสำคัญในชุมชน เช่น นายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ (Robert Hunter) ผู้เปิดห้างสำหรับทำการค้าขาย แองเจลิน่า ทรัพย์ (Angelina Sap) ภรรยาของนายโรเบิร์ต ฮันเตอร์ และหลวงอัคนีนฤมิตร (Luang Akhani Naromit) ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายชาวโปรตุเกส ผลงานชิ้นนี้ได้รวบรวมหลักฐานจากภายในและภายนอกประเทศ รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนวัดขวางตากุ้งี่ด้วย

ผลงานของ David M.Knapp. (1968, pp.2-4) เรื่อง Kudijin, A Thai-Portuguese Community ได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดขวางตากุ้งี่ นำเสนอในฐานะที่เป็นชุมชนชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส ในเนื้อหามีการรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชั้นรองและการสัมภาษณ์ครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสในชุมชน คือ ครอบครัวเจริญสุข

จากผลงานของนักวิชาการที่ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดขวางตากุ้งี่ โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ประเภทต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น ได้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ส่งเสริมให้ชุมชนวัดขวางตากุ้งี่สามารถรวบรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนได้ ตามระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่ว่าด้วยขั้นตอนการรวบรวมหลักฐานขั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง

นอกจากนี้ในช่วงปี พ.ศ. 2554 หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนของไทยได้ให้ความสำคัญในการจัดงานทางวิชาการในโอกาสเฉลิมฉลองความสัมพันธ์ไทย-โปรตุเกส ครบรอบ 500 ปี (พ.ศ. 2054 - 2554) นับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้และประวัติศาสตร์ชุมชน บทความนี้ขอยกตัวอย่างการจัดงานวิชาการบางส่วนในประเทศไทย ดังนี้

1. จัดงานเรื่องการสืบสานมรดกทางประวัติศาสตร์ของโปรตุเกสทั่วโลก (The Portuguese historical heritage throughout the world) โดยมูลนิธิกาลูสต์ กุลเบงเกียน สถาบันกามอยซ์ ระหว่างวันที่ 10 พฤษภาคม ถึงวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2554 ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

2. สัมมนาวิชาการเรื่องสายสัมพันธ์ 500 ปี มิตรไมตรี ไทย-โปรตุเกส ระหว่างวันที่ 19 - 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2554 โดยกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมและสถานเอกอัครราชทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทย ณ โรงแรมตรัง กรุงเทพฯ

3. เสวนาวิชาการเรื่องการเดินเรือ เครื่องเทศ และศรัทธา, ตามรอยโบราณคดีกรุงศรีฯ-โปรตุเกส และภาษา สถาปัตยกรรม วิถีชีวิต: สืบสายเลือดสยาม-โปรตุเกส ในวันที่ 21 มิถุนายน 29 กรกฎาคม และ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2554 โดยบริษัทเนชั่นบรอดแคสต์ติ้งคอร์ปอเรชั่นจำกัด (มหาชน) และภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4. สัมมนานานาชาติเรื่อง 500 ปี ความสัมพันธ์สยามประเทศไทยกับโปรตุเกสและชาติตะวันตกในอุษาคเนย์ 2054 - 2554 วันที่ 26 - 27 มกราคม พ.ศ. 2555 โดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย และสถาบันอยุธยาศึกษา ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

5. International Colloquium 500 Years of Thai-Portuguese Relations, 8-9 March 2012 organized by Centre for European Studies at Chulalongkorn University and Instituto do Oriente-ISCSP-Technical University of Lisbon in collaboration with The Ministry of Foreign Affairs, Portugal and The Portuguese Embassy, Bangkok.

การที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้ความสำคัญหรือสนับสนุนการศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้ครอบครัวชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสตื่นตัวในการศึกษาประวัติของบรรพบุรุษ หลักฐานเชิงประจักษ์ที่สะท้อนถึงความตื่นตัว

และให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ชุมชนวัดช่างตากุ้งี่ คือ การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์บ้านกุฎีจีน ที่จัดแสดงและรวบรวมองค์ความรู้ของประวัติชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างไทย-โปรตุเกส ขึ้นในช่วง พ.ศ. 2558

ภาพที่ 7 พิพิธภัณฑ์บ้านกุฎีจีน
(ที่มา : มิวเซียมไทยแลนด์, 2564)

สรุปและอภิปรายผล

ชุมชนวัดช่างตากุ้งี่ เป็นชุมชนที่สามารถสรรค์สร้างประวัติศาสตร์ชุมชนของตนได้ เนื่องจากผู้แทนและหน่วยงานในชุมชนได้ให้ความสำคัญในการเก็บรวบรวมหลักฐานด้านต่าง ๆ มาตั้งแต่อดีต การบันทึกหลักฐานอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรในชุมชน ต่อมาได้กลายเป็นหลักฐานชิ้นต้นสำคัญสำหรับผู้สนใจศึกษา ปราชญ์ชุมชน ผู้สืบทอดความรู้ของความเป็นชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสได้ทำหน้าที่ของตนอย่างดี

พร้อมถ่ายทอดความรู้ให้กับสมาชิกของชุมชนในรุ่นต่อมาด้วยความภาคภูมิใจ นอกจากนี้ หน่วยงานภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และนักวิชาการ นับเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชน และองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นก็ได้สร้างผลดีต่อชุมชนเอง สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสืบเนื่องกับความสัมพันธ์ไทย-โปรตุเกส โดยมีสัญลักษณ์ของชุมชนที่สำคัญ คือ ศาสนสถานวัดช่างตากุ้งี่ และขนมฝรั่งกุฎีจีน ที่แสดงถึงความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสในประเทศไทย

คุณค่าของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นอกจากจะทำให้ผู้สนใจมีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นนั้น ๆ แล้ว ยังทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ทำให้คนในท้องถิ่นมีความภาคภูมิใจ สามารถต่อยอดเป็นคุณค่าที่ประเมินมูลค่าไม่ได้ ทั้งการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนเองหรือเผยแพร่ไปสู่ชุมชนภายนอก ทำให้เกิดต้นทุนทางวัฒนธรรมภายในท้องถิ่น ทั้งสนับสนุนการท่องเที่ยวภายในชุมชน วัฒนธรรมทางด้านขนมอาหาร ฯลฯ องค์ความรู้ที่มีคุณค่าของแต่ละชุมชนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีผู้สนใจศึกษา รวบรวม และเรียบเรียงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนขึ้นมา

เอกสารอ้างอิง

- ไกรฤกษ์ นานา. (2553). *500 ปี สายสัมพันธ์สองแผ่นดิน ไทย-โปรตุเกส*. มติชน.
ณรงค์ชัย เจริญสุข. (ชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส ซอยกุฎีจีน แขวงวัดกัลยา
เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร). สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2557.
- ปฎิภาณ สุวรรณศิริ. (ชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส ซอยกุฎีจีน แขวงวัดกัลยา
เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร). สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2557.
- ปรีดี พิศุมิวิลี. (2553). *กระดานทองสองแผ่นดิน*. มติชน.
- พันธ์ศักดิ์ ประสาทพร, นาวาตรี. (ชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกส ซอยกุฎีจีน
แขวงวัดกัลยา เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร). สัมภาษณ์, 4 พฤศจิกายน
2556.
- _____. (2556). *แผนผังครอบครัวคุณผจญลักษณ์ คุณวิสินี มณีประสิทธิ์ และ
คุณสมบุรณ์ มณีประสิทธิ์ ครอบครัวทำงานมฝรั่งเศสกุฎีจีน (ร้านหลาน
แม่เป่า) โดยสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีเชื้อสายโปรตุเกส [รูปภาพ].
ผู้แต่ง.*
- พิชญ บางเขียวและคณะ. (2550). *การศึกษาของค์ความรู้และแนวทางการพัฒนา
การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนย่านกุฎีจีนและพื้นที่เกี่ยวข้องเขตธนบุรี.
สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.*
- พอฤทัย อดใจ. (2557). *วัดซางตาครู้ส [รูปภาพ]*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2557). *แผนที่ชุมชนวัดซางตาครู้สในช่วง พ.ศ. 2468 - 2489 ในสมัยช่วง
รัชกาลที่ 7 - 8 แสดงพื้นที่ตั้งของชาวไทยเชื้อสายโปรตุเกสในชุมชน
วัดซางตาครู้ส [รูปภาพ]*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2557). *เอกสารพระราชทานนามสกุลสิงหทัต สกุลเดิม เป็นภาษา
โปรตุเกส ว่า โอลิม) ในสมัยรัชกาลที่ 6 วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2456
[รูปภาพ]*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2557). *คุณปฎิภาณ สุวรรณศิริ (สิงหทัต) กำลังบรรเลงเพลง
พระราชานิพนธ์ยามเย็นด้วยเครื่องดนตรีระฆังการีย็องเก่าแก่ที่ตั้ง*

- บนโดมยอดสุดของวัดฆางตาครู้ส อายุประมาณเท่ากับอายุโบสถ์หลังที่สาม พ.ศ. 2459 - 2566 (107ปี) [รูปภาพ]. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. มาริสสา เกสรกุล. (2539). ชีวิตและสายน้ำเจ้าพระยาหน้าวัดฆางตาครู้ส. ใน 80 ปี วัดฆางตาครู้ส. เอที พรินท์ติ้ง.
- มิวเซียมไทยแลนด์. (2564). พิพิธภัณฑสถานบ้านกุฎีจีน [รูปภาพ]. 24 เมษายน 2566. จาก <https://www.museumthailand.com/th/museum/Baan-Kudichin- Museum>
- ยุวดี วัชรางกูร. (2554). 500 ปี ความสัมพันธ์สยาม-โปรตุเกส. Nation Documentary.
- เรื่องศิลป์ หนูแก้ว. (2546). ความเป็นสังคมนานาชาติของกรุงธนบุรี ระหว่าง พ.ศ.2310 - 2325. [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา ประวัติศาสตร์ไทย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ].
- วีระพันธุ์ ชินวัตร. (2554). เที้ยวย้อนยุค ย่านถิ่นกะตี่จีน ริมเจ้าพระยา มรดกวัฒนธรรม สามศาสนาที่ความเชื่อ. สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม.
- หอจดหมายเหตุอัครสังฆมณฑล. (1945). หนังสือคำสอนคริสตัง “Khamson Christang” และแผนที่ชุมชนวัดฆางตาครู้ส ปี พ.ศ. 2453 สมัย พระสังฆราช เรอเน มารี โยเซฟ แปร์รอส พระสังฆราชแห่งโซอารา [รูปภาพ]. ใน เอกสารพระสังฆราชสมัยพระสังฆราช เรอเน มารี โยเซฟ แปร์รอส พระสังฆราชแห่งโซอารา จดหมายเหตุวัดฆางตาครู้ส ค.ศ. 1910-1945 (000030). ม.ป.พ.
- อนุรัตน์ ฌ สงขลา. (2539). ความเป็นมาของวัดฆางตาครู้ส. ใน 80 ปี วัดฆางตาครู้ส. เอที พรินท์ติ้ง.
- _____. (2542). วัดฆางตาครู้ส วัดกุฎีจีน ค.ศ.1769. เจ เอ เอส อินเตอร์เนชั่นแนล.

- อรุณี โยธาพิทักษ์. (2554). วัดช้างตากูรัฐ. ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ สายสัมพันธ์ 500 ปี มิตรไมตรีไทย-โปรตุเกส*. วันที่ 19-20 กรกฎาคม 2554 ณ โรงแรมตรัง กรุงเทพฯ.
- อรุสรา สายบัว. (2548). ชาวไทยและชาวโปรตุเกส : สายสัมพันธ์ทางบรรพบุรุษโปรตุเกสที่สืบเชื้อสายต่อมาในประเทศไทย. ใน *สรุปการสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส*. ทวีปัตร.
- Knapp, D.M. (1968). Kudijin, A Thai-Portuguese Community. *Bangkok Magazine*. May 26, 1968, 2-4.
- Van Roy, E. (2011). The Portuguese communities in Bangkok in modern times. In *Five hundred years of Thai-Portuguese Relations: A Festschrift*. The Siam Society.